

O'QUVCHI-QIZLARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Narziyeva Mashhura Mirzayevna

*Buxoro viloyati Jondor tumani 3-umumta'lim maktabining
amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA: *O'quvchi-qizlarni tarbiyalashda Sharqona tarbiya an'nalaridan foydalanish, ularda ayollarga xos sifatlarni shakllantirish mazmunini o'rganish. Shuningdek, Sharqona tarbiyaning tarixiy ildizlarini va uning psixologik-pedagogik imkoniyatlarini tadqiq etish hozirgi kunda alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.*

Kalit so'zlar: *oila tarbiyasi, oila muhiti, ibo-xayo, or-nomus, tejamkorlik, oqila qiz, ibrat-na'muna, ruhiy holati.*

KIRISH

Mamlakatimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy va sotsial faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda o'z qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oila institutini mustahkamlash borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ham har bir ma'ruzalarida xotin-qizlar roliga alohida e'tibor berib, ularning jamiyatdagi faoliyatlarini rivojlantirib, iste'dod va qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratishni aniq belgilab berdilar. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi xotin-qizlar qo'mitasining roli yanada oshirildi.

Insoniyat paydo bo'libdiki, farzand tarbiyasi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Har qanday jamiyat, tuzumda kelajak avlod tarbiyasi, istiqboli birlamchi vazifalardan hisoblanadi. Zero, Vatan taraqqiyoti, millat istiqboli shu

zaminda voyaga yetayotgan o'g'il-qizlar kamoli bilan chambarchas bog'liq. Turli xil davrlarda farzand tarbiyasiga bo'lgan e'tibor turli darajada bo'lgan. Qaysi jamiyat o'z naslining istiqbolini o'ylamas ekan ana o'sha jamiyat inqirozga uchrashi, parokandalikka yuz tutishiga tarix sahifalari ko'p bor guvohlik bergan.

Bugun O'zbekiston aholisining ko'pchiligini yoshlar tashkil etadi. Ular manfaatini himoya qilish, barkamol bo'lib voyaga yetishlari va qulay shartsharoitlarda o'qishlari, mehnat qilishlari va imkoniyatlarning yaratilishi yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishidir. Yoshlarning dunyoqarashi, hayotiy maqsadlari, ijtimoiy mo'ljallari, o'zlarini qanday tuta bilishlari mamlakatimizning kelajak taqdiri bilan juda uyg'un.

O'zbekona qarashlarda qadimdan qiz bola tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qaraladi. O'zbekchilikda qizlarning yurish-turishi, gap-so'zi, o'zini tutishiyu, epchilchaqqonligi u ko'zga ko'ringan paytdan boshlab odamlarning og'ziga tushadi. Elimizda qiz bolaning chiroyidan ko'ra uning husni xulqi, epchil, chaqqon, pazandayu chevarligiga ko'proq ahamiyat beriladi. Shuning uchun hamki qizning tug'ilganidan boshlab, unga muomala madaniyati, kiyinish madaniyati, ozodalik va tozalik, oilada odob-axloq qoidalarini qat'iy o'rgatib boriladi. Har bir qiz – ana shu oilaning yuzi deb baho beriladi.

Umuman olganda, qiz farzandimiz dunyoga kelgan kundan boshlab uni har tomonlama yetuk, komila etib tarbiyalashga va sog'lom bo'lib voyaga yetishiga jiddiy e'tibor qaratamiz. Dunyo go'zallari qaddu-qomati, tiniq yuziyu va hokazo shunga o'xshagan diqqatni tortadigan tashqi chiroyi bilan latofatli sanalsada, bunday sifatlar ikkinchi darajali xisoblanadi. Albatta, birinchi o'rinda yuqorida aytib o'tilganidek qiz bolaning odob-axloqi, o'zida ibo-hayo va ozodaligi kabi zebo xislatlarni mujassam etgan fe'l-atvori bilan to'kis husnga ega hisoblangan. O'tmish avlodlarimiz hayotiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ko'z oldimizga Oybachin, To'maris, Qutlug'nigorxonim, Gavharshodbegim, Zebiniso, Uvaysiy, Nodira – yana yuzlab nomlarini keltirish mumkin – bo'lgan ayollarimiz borki, ular shiddatkorligi, oqilaligi, sabr-toqatliligi bilan birga ibo, hayosi bilan ham o'rnak bo'lishgan.

O'zbek ayoli hamisha ham niyatini ochiq aytavermaydi. Dilidagisini pardalab gapirishga urinadi. Buni bosh milliy dostonimiz ««Alpomish»»dagi bir qator tasvirlarda yaqqol ko'rish mumkin. Chunonchi, qalmoqlarning to'qson alpi zug'umida qolgan Oybachinning Alpomishga yozgan xatida bu holat yorqin ko'zga tashlanadi. Qizning bitgan xati sof o'zbekcha: «Oltoychalik yo'lga keldim, to'qson alpga toytalashda qoldim, olti oyga muhlat oldim, mendan umidi bo'lsa, Alpomish kelsin, bo'lmasa javobimni bersin»

Kichikkina bu maktubda ham xavotir, ham noz, ham iddao, ham istig'no, ham g'urur, ham umid, ham ko'ngil mayli aks etgan. O'zbekning qizi haqiqiy maishiy vaziyat bilan emas, ko'ngli holati bilan yashaydi. Birovga atashtirilgan qiz javobini olmasa, qaerda va qancha bo'lsa ham, o'zini boshi bog'liq sanaydi, egali deb biladi. Chunki unga egalisan, deyilgan! Chun-ki u Yaratganni o'rta qo'yib so'z bergan! O'zbekning qizi uchun so'z shunday qudratli kuch hisoblanadi. U «Ha, endi, vaziyat shunday bo'lib qoldi, boshqaning etagini tutishimga to'g'ri keldi», demaydi. Deyolmaydi. U o'zini o'qilgan fotiha, atashtirilgan odam oldida mas'ul sezadi. Ming yilcha oldin yaratilgan dostonda o'zbek ayolining ma'naviyati, ibosi yorqin ko'rinib turibdi.

Kaykovus ota-onaning yana bir muhim vazifasi farzand balog'atga yetgach, o'g'il bo'lsa uylantirib, qiz bo'lsa uzatib, o'z burchini ado etishi kerak, deb ko'rsatadi. Ayniqsa qiz bola tarbiyasiga e'tibor berish, unga g'amxo'rlik qilish kerakligini alohida qayd etadi: "Agar qizing bo'lsa, uni mastura doyalarga topshirg'il, toki yaxshi parvarish qilg'aylar va kattaroq bo'lg'andin so'ng muallimga topshirg'il ... Balog'atga yetgandan so'ng harakat qilib erga berg'il, unga shafqat va marhamat ko'rguzg'il, nedinkim qiz otaning asiri bo'lur"⁴.

Bizda ayol tavozei, ayol itoatkorligi oliy fazilat hisoblanadi. O'zbek ayoli deganda eri qarshisida bosh egib turgan go'zal siymo tasavvur etiladi va qizlar juda yoshligidanoq umr yo'ldoshini hurmat qilishga o'rgatiladi. Itoatkorlikning juda muhim tomonlari borki, uni nazardan qochirsak katta hato qilgan bo'lamiz. Itoatkor ayollar ikki toifaga bo'linadi, birinchi toifa erining zulmidan, jabr-jafosidan qo'rqib, uning har qanday istagi, amr va farmonlarini so'zsiz bajaradi;

ikkinchisi esa o'zini tanigan o'z haq-huquqlarini anglagan, o'zini qadrlagan holda eriga o'zaro hurmat va muhabbat bilan itoat etadi. Bu esa momolarimizdan qolgan katta ma'naviy merosdir.

Biz tariximizga nazar solar ekanmiz yurtimiz juda ko'p marta istelochilar qo'lidan-qo'lga o'tib kelganini ko'ramiz, buning sababi, avvalo, tabiatimizning boyligi bo'lsa, keyingisi esa ma'lum tarixiy davrlarda noto'g'ri siyosat oqibatida xalqimizning xaddan tashqari itoatkorlikka moyil bo'lib qolganidir. Bugun biz mustaqilligimizni mustahkamlash, abadiy o'zimizniki qilib saqlashimiz, uchun xurlikka, ozodlikka intilib yashaydigan farzandlarni dunyoga keltirishimiz va tarbiyalashimiz shart. Demak bunda jamiyatimizda yashayotgan har bir ayol o'zini tanishi, qadr-qimmatini, burchi va haq-huquqlarini anglab yetishi lozim. Erkaklar va ayollar Olloh taolo tomonidan ularga omonat qilib berilganini, omonatni ehtiyotlab asrash farz ekanini, zulmkorlik, zo'ravonlikni olloh qattiq la'natlaganini va uning oqibati yomon bo'lishini his etib yashasa, qolaversa, ular o'z farzandlari va millat taqdiri uchun ayollarni barkamol qilish yo'lida qayg'ursa, biz ko'zlagan maqsadlarimizga erisha olamiz.

Xo'sh, ayol bolalarning, erlarning, hattoki millatning tarbiyachisi ekan, uning o'zini kim tarbiyalaydi? Bu savol ta'bir joiz bo'lsa, jamiyatning maqsadini ifoda etadi. Axir bizning maqsadimiz yaxshi, baxtli kelajak qurish emasmi? Shu bois bugun o'zini ziyoliman, deb hisoblovchi, o'z taqdirini vatan, millat taqdiri bilan bog'lay oluvchi har bir fuqaro bu ulug' ishga bosh qo'shmog'i shart. Chunki, erkakni tarbiyalash – bir odamni tarbiyalash, ayolni tarbiyalash esa millatni tarbiyalash, demakdir. Buni hech qachon unutmaslik kerak. Faylasuflardan biri “Bizga yaxshi onalarni beringlar, biz yaxshi odamlar bo'lib yetishamiz”, deya ta'kidlaganda haq edi.

Ayni vaqtda, ma'naviy poklanishimiz, milliy tiklanishimiz va kuch-qudratimizni oshirish uchun yaxshi odamlar kerak. Demak, yaxshi onalar kerak. Illo, yaxshi onalar millatimizning kelajagidir. Kelajak esa yonimizda e'tiborga, mehr-muhabbatga intizor bo'lib turibdi. Ertangi farovon kunimiz hurmati, ayolga shavkatli va muruvvatli bo'laylik! Zero insoniyatning baxti ham baxtsizligi ham

ayolda mujassam bo'lgan. Adabiyot namoyondalaridan biri, Sharl' Bodler "Ayol – baxtga taklifnomadur" deb dilbar so'zlar bilan ayolni ulug'lagan edi. Bu ko'hna dunyoning qiyomatga qadar barhaq turadigan ilohiy kalomlaridan biridir.

XULOSA

Qizlarimizning seplarida ularning ma'naviyatini ko'tarishga xizmat qiladigan turli mavzulardagi kitoblar, ma'naviy manbalar (onalar tomonidan tikilgan kashtalar, buvilari tomonidan qoldirilgan taqinchoqlar) bo'lsa juda yaxshi bo'lar edi. Shu sababli o'zbek oilalarida qizlarni tarbiyalashda quyidagi masalalarga e'tiborni qaratmoq lozim deb topdik:

- qizlarimizga yoshligidanoq o'zbek urf-odatlarini va udumlarini singdirib borish;
- avvalo ona, qolaversa, ota qiziga har tomonlama o'rnak, namuna bo'lishi lozim;
- oilada ayollar o'rnini, vazifasini, burchini, huquqini tushuntirib borish;
- oilada ayollar zimmasidagi yumushlarini puxta o'rgatib borish;
- qizlarning savollariga, tushunmagan narsalari bo'yicha so'rovlariga shoshilmay, mukammal javob berish;
- qarindosh -urug', mahalla-kuydagi obru-e'tiborli oilalarning ayollarini, qizlarini namuna qilib ko'rsatib borish;
- ortiqcha erkalatmaslik, ranjitmaslik, ayniqsa, yomon so'zlar bilan haqoratlamaslik kerak;
- qiz bolaga ota-ona, aka-ukalar tomonidan zulm o'tkazmaslik;
- noto'g'ri ish, hatti-harakatini tushuntirib, yengil koyish bilan birga yaxshi ishlarni rag'batlantirib borish;
- yoshi ulg'aya borgan sari qiz bolaga turmush, oila, turmush o'rtog'i, unga munosabat haqidagi tushunchalarni shakillantirish;
- qiz bolaning adabiyotga, san'atga she'riyatga havasini orttirib borish;

- odob-axloq, sharm-hayo, ibo, muloyimlik, yurish-turish va kiyinish madaniyati, tejamkorlik, sabr-toqatli bo'lish masalalarida tushuncha berib borish maqsadga muvofiqdir.

Jamiyatdagi har bir qiz millatning ertasi hisoblanada. Chunki, uning faoliyati, hech bo'lmaganda, bitta oilani qamrab oladi. Oiladagi muhitning ta'siri jamiyatning ildiziga borib tutashadi. Kelajak egalari sanaluvchi yoshlarni tarbiyalar ekan har bir qiz fan tomondan ham, din tomondan ham atroflicha, chuqur bilimga ega bo'lishi shart. Qolaversa, qizlarning ushbu jihatlarida ham savodxonligi ahamiyatlidir:

- meditsinaga oid boshlang'ich tushunchalar;
- matematik savodxonlik;
- ona tilini yaxshi bilishi;
- odob-axloq normalariga oid bilimlar;
- urf-odat, milliy qadriyatlar, an'analarga hurmat; - o'zini shaxs sifatida tanish.

Asrlar oshib, o'zbekning tarjimai holiga aylangan mintalitetimiz qoidolari texnologiya asrida ham qizlarimizga ziynat bo'lib xizmat qilishi xalqning muddaosidir. Ayol xilqatining haqiqiy qiyofasini belgilovchi bu kabi hislatlar esa qizlarning sharqona tarbiya olib, hayotda o'z o'rnini topishiga, qolavesa, ijtimoiylashuviga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi 24-yanvar 2019-yil
2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining navbatdagi sesiyasidagi ma'ruzasi. 2019 yil.07.03
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: “Ma'naviyat”, 2008
4. Kaykovus. “Qobusnoma”. Yangi avlod, 2018. - 86-bet
5. Xudoyqulov X.J. Odob-axloq durdonalari. –T.: TTYMI, 2010. – 124 b.
6. Internet materiallari